

Middeleeuwse literatuur in Breda

Breda wordt in Nederland weleens genoemd 'De parel van het zuiden'. Deze historische stad beschikt over vele parels. Deels zijn ze echter nog verborgen. In deze bijdrage ga ik in op enige documenten uit de middeleeuwse literatuur van Breda.

Alvorens ik dat doe mag ik u allen eerst, namens het Gilde van het Sacrament van Niervaert, vanuit het Bredase begijnhof, hartelijk groeten. Een bijzondere groet breng ik aan het bestuur van ons Internationaal Verbond en aan onze vrienden van de Kamer Moyses Bosch in 's-Hertogenbosch, de hoofdkamer van Brabant, alsmede aan onze vrienden van de Kamer Trou moet Blijcken in Haarlem, de oudste nog bestaande Rederijkerskamer van Nederland. Zeer bijzonder groet ik ook onze Rederijkersvrienden van de Kamers in Brugge en Brussel waarmee het Gilde historische banden onderhoudt. Laat het u allen goed gaan!

Inleiding

Tijdens de Open Monumentendag 2012 ontmoette ik in het Bredase stadspark Valkenberg de Keizer van de Bredase Rederijkerskamer i.o., Frans Rookmaaker (z.g.). Ik was op dat moment doende met de voorbereiding van de viering van het vijf-en-een-halve eeuwfeest van de eerste oprichting van het Bredase Gilde van het Sacrament van Niervaert (1463). Het Gilde werd opgericht veertien jaar nadat de heer van Breda, Jan IV van Nassau, de wonderhostie van Niervaert (zie kader) liet overbrengen naar de stad Breda. Het Gilde, met een lang onderbroken geschiedenis, werd in 2003 heropgericht en zet zich in voor de instandhouding van de devotietraditie waaruit zij eens ontstond, in de breedste zin.

De Bredase Rederijkerskamer Vreugdendal ontstond eveneens in de tweede helft van de vijftiende eeuw -waarschijnlijk omstreeks 1491- uit een andere devotietraditie, namelijk die van het heilig Kruis. De Kamer ging in de geschiedenis verschillende keren ten onder en maakte thans opnieuw een doorstart.

Na deze inspirerende ontmoeting hebben het heropgerichte Gilde en de heropgerichte Rederijkerskamer in 2013 in een gevulde Grote-of-Onze-Lieve-Vrouwe-Kerk te Breda het bovengenoemde vijf-en-een-halve eeuwfeest gevierd. Het was voor het eerst sinds de reformatie dat een officiële Niervaert-viering werd gehouden op deze historische plaats en voor het eerst had deze viering een oecumenisch karakter. De gedichten die Bauke van Halem (zie verderop) en voormalig Stadsdichter, Olaf Douwes Dekker (z.g.), voor deze gelegenheid maakten zijn blijvend in de geschiedenis van Breda opgenomen.

Ten vervolge op die viering publiceerde Ad Maas in 2015 een boek onder de titel *Breda en Nyeuwervaert. Een 'mirakel', een devotiespel en een wonderlijke devotie*.¹ Naar aanleiding van dat boek schreef prof. dr. Arjan van Dixhoorn in het *Noord-Brabants Historisch Jaarboek* van 2017 een artikel over wat hij noemt 'een van de meest intrigerende devotietradities uit de Nederlanden'. Uit dat artikel blijkt hoe interessant de Bredase Sacramentstraditie is en hoezeer die vergroeid is met het lokale culturele en religieuze leven. Voorts verdiept Van Dixhoorn de door Maas gelegde verbanden tussen de Sacramentstraditie, de heilig-Kruistraditie en de Bredase rederijkerscultuur.²

Laatmiddeleeuwse handschriften in het Stadsarchief van Breda

In de bibliotheek van het stadsarchief van Breda bevindt zich een bijzonder verzamelhandschrift uit de zestiende eeuw *Den boeck vanden heilighen sacramente vander Nyeuwervaert*.³ Het boek bevat de volgende inhoud:

- De kroniek van de vinding van de hostie en de wonderen die in Niervaert en Breda zijn gemeld (19 in Niervaert, 11 in Breda en 1 in Brugge);
- De caert (het oprichtingsreglement uit 1463) van het Gilde vanden heiligen ghebenediden Sacramente en vand Nyeuwervaert met uitbreidingen van 1473 en 1494;
- Een verklarend gedicht van de voorstellingen die zijn afgebeeld op het Sacramentsretabel van Niervaert, geschreven door de Brugse rederijker Anthonis de Roovere;

- Het *Spel vanden heilighen sacramento vander Nyeuwervaert*, geschreven door de Brusselse stadsdichter Jan Smeken;
- Een gebed ter ere van het Sacrament van Niervaert in het Latijn en in het Nederlands;
- Een unieke redactie van het gedicht *Tlof vant heilich Sacrament vander Nyeuwervaert ende van Mirakel* geschreven door de Brugse rederijker Anthonis de Roovere;
- Afschriften van schuldbrieven en legaten ten gunste van het Gilde van het Sacrament van Niervaert eindigend met een oorkonde uit 1518.

In hetzelfde archief bevindt zich ook een vijftiende-eeuws handschrift *Dit boeck hoert den heylighen Cruys van Breda*.⁴ Het boek bevat:

- Het 758-regelig gedicht *Hier vintmen bescreven hoe dat theylighe crus quam tot Breda* (de zogenaamde Denensage);
- 11 wonderverhalen van voor 1430 tot 1444.

Het eerste handschrift behoorde voor de reformatie toe aan het Gilde van het Sacrament van Niervaert. Het tweede handschrift behoorde toe aan de Broederschap van het heilig Kruis. De geschiedenis van de twee broederschappen is nauw verweven met de belangrijkste devoties in de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Breda, met de Bredase stedelijke gemeenschap en met de Nassaudynastie, en tegelijkertijd ook met de vroegste geschiedenis van de rederijdersbeweging. Het bestaan en de overlevering van deze handschriften kan ook alleen begrepen worden in deze context.

Retabel van het Sacrament van Niervaert, anoniem, olieverf op paneel, ca. 1535.
Collectie Stedelijk Museum Breda.

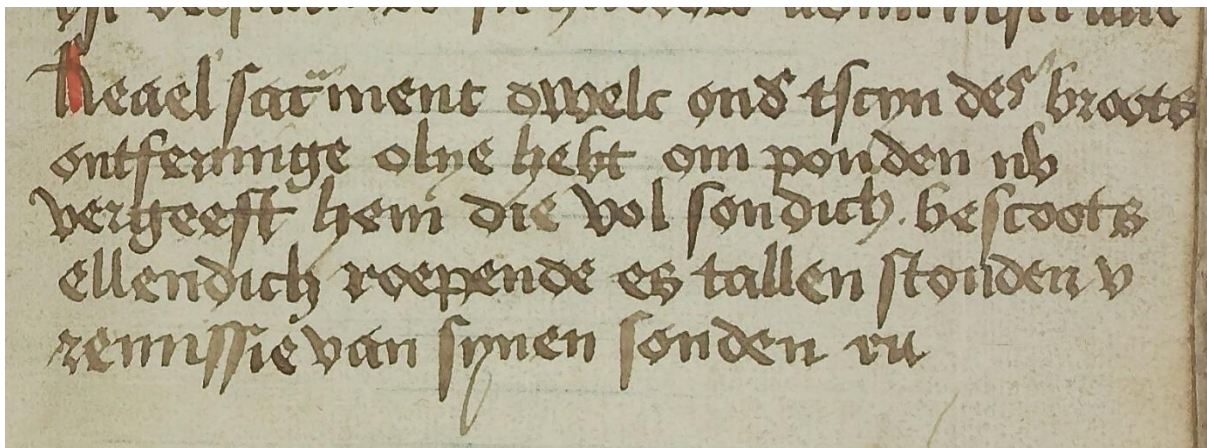
Wisselwerking en rivaliteit tussen twee Bredase broederschappen

Alles wijst erop dat de komst in 1449 van het Sacrament van Niervaert in Breda een intensieve competitie op gang bracht tussen twee door de Nassaus gesteunde devotieculturen, waarmee een ongekende artistieke productie werd gestimuleerd die Breda tot op heden verrijkt.

Van Dixhoorn acht het aannemelijk dat het handschrift van het heilig Kruis is vervaardigd als respons op de overbrenging van het Sacrament van Niervaert naar Breda, welke historische gebeurtenis kort ervoor op 13 maart 1449 had plaatsgevonden. Hij ziet in de daarop volgende literaire projecten van het Sacramentsgilde weer een replek op het literair product van de Kruisbroeders. Deze laatste projecten tillen de competitie tussen de twee broederschappen echter uit boven de lokale gemeenschap.

Het laatste wonderverhaal in het Niervaert-handschrift is *Een mirakel van eenen kinde tot Brugge gesciet int jaer LVI*. De serie wonderverhalen eindigt hiermee en dat doet vermoeden dat het verslag van de werking van de (Bredase) wonderhostie tot in het verafgelegen Brugge een bijzonder moment voor het Gilde markeert. In Brugge zette het Sacrament immers in 1456 de rederijker Anthonis de Roovere ertoe aan om zijn beroemde *Tlof vanden heylighen sacramente* te schrijven. Het is door de roem die dat gedicht hem opleverde dat hij in datzelfde jaar werd aangesteld als stadsdichter van Brugge. Kort daarna werd in de Sint-Salvatorkerk te Brugge een rijkelijk versierd afschrift van zijn gedicht opgehangen waarin naar het jaar 1456 wordt verwezen. Het lijkt aannemelijk dat deze gebeurtenissen het Bredase Gilde ertoe hebben aangezet een afschrift van De Rooveres Sacramentslof te verwerven, mogelijk ook om het op te hangen bij het Sacramentsaltaar. Een kopie daarvan zal dan rond 1530 in het verzamelhandschrift zijn opgenomen als *Tlof vanden heylighen sacramente vander Nyeuvert ende van Mirakel*. De Bredase redactie bevat 75 versregels minder dan die van de overige zes overgeleverde handschriften.

Contacten tussen het Bredase Gilde en Anthonis de Roovere kunnen ook blijken uit het feit dat het explicatiegedicht, dat de geschiedenis van de lokale devotie behandelt, wordt afgesloten met een strofe waarin het acrostichon 'Rover' is verwerkt. Omdat het Sacramentsgilde in 1463 werd opgericht, is het niet ondenkbaar dat de opdracht voor het explicatiegedicht in dat jaar gegeven is. Anthonis de Roovere stierf overigens op 16 mei 1482.

Laatste strofe van het applicatiegedicht zoals opgenomen in het zestiende-eeuwse verzamelhandschrift van het Sacrament van Niervaert. Deze strofe bevat het acrostichon 'Rover', een verwijzing naar auteur Anthonis de Roovere. Bewaarplaats: Stadsarchief Breda.⁵

Oprichting van de Bredase rederijderskamer *bet Vreuchdendael* vond waarschijnlijk plaats in het jaar 1491. Een jaar later traden de gezellen van die kamer op voor de 'vrouwe van Nassau', Maria van Loon-Heinsberg. De kamer had een nauwe relatie met de Kruisbroeders. Hij vierde zijn jaarlijkse teerdag op 3 mei, feest van de Kruisvinding, en was betrokken bij de organisatie van de jaarlijkse Kruisomwegang. Mogelijk was de stichting in of rond 1491 een reactie op de rederijdersactiviteiten van het Sacramentsgilde. Opmerkelijk genoeg ontvingen in de jaren 1483, 1485, 1487 en 1488 'battermenters van Breda' geschenken van het Mechelse stadsbestuur vanwege optredens in hun stad. Het kan zijn dat uit deze 'battermenters' de rederijderskamer is ontstaan, maar het is ook mogelijk dat deze esbatterment-spelers verbonden waren met de rederijdersactiviteiten van het Sacramentsgilde. Het lijkt immers zeker dat de rederijderscultuur in Breda is geïntroduceerd vanuit het Sacramentsgilde, wellicht als antwoord op het gedicht van de Kruisbroederschap dat rond 1450 werd vervaardigd.

Mogelijk gaf het Sacramentsgilde, als reëliek op de oprichting van de rederijkerskamer vanuit de Kruisbroederschap, opdracht aan de Brusselse stadsdichter Jan Smeken om de Bredase Sacramentsgeschiedenis in een toneelstuk te vervatten. Zeker is dat de opdracht werd gegeven tussen 1475 (het spel verwijst naar de ‘memorie’ van Jan van Nassau, de initiator van de *translatio* van Nyeuwervaert naar Breda) en voor 13 april 1517 (de overlijdensdatum van Jan Smeken).

Een reeks van gebeurtenissen rond 1520-1530 laat zien hoezeer de competitie tussen de twee devotiegemeenschappen het intellectuele en artistieke leven en de ontwikkeling van een lokaal patriottisme gestimuleerd moet hebben. In de jaren 1520-1530 werd aan de Grote Kerk de Sacramentskapel gebouwd. Speciaal voor die kapel werd een bijzonder retabel geschilderd waarvan de resten thans te bezichtigen zijn in het Stedelijk Museum te Breda. Onder de overgeleverde (en verloren gegane) panelen, die ieder een scène uit de geschiedenis van de Niervaertse-Bredase Sacramentsdevotie verbeelden, bevindt zich steeds een korte versie van de bijbehorende strofe uit het explicatiegedicht van De Roovere, waarvan de uitgebreide versie in het verzamelhandschrift is opgenomen. Dit explicatiegedicht diende zo als concept voor de verbeelding op het retabel. Het Gilde liet dus tegelijk met de bouw van de kapel twee artefacten vervaardigen die de geschiedenis van de devotie en het Gilde, en zijn relatie met de rederijkerscultuur vastlegden.

Beide artefacten speelden zeker een rol in de rivaliteit tussen de twee broederschappen, die sinds het eind van de vijftiende eeuw zowel via een visuele als een literaire lijn vorm kreeg. De eerste lijn is eenvoudig te volgen: vermoedelijk werd tegelijk met de bouw van de Sacramentskapel ook gewerkt aan de bouw van de Prinsenskapel, gewijd aan het heilig Kruis, waar ook het grafmonument van de Nassaus werd gebouwd. Het altaar in de kapel werd gewijd in 1526. Van een uniek schilderij van Christus met de Samaritaanse vrouw met een gezicht op Breda en de Grote Kerk dat recent is ontdekt, gedateerd tussen 1518 en 1520, wordt vermoed dat het het middenpaneel was van een drieluik, vervaardigd voor de kruisdevotie. Mogelijk hing het in de Kruiskapel. Alsof sprake is van een reëliek bevat ook het latere Sacramentsretabel, met zijn uitbeelding van een lokale geschiedenis, een groot aantal verwijzingen naar Breda, de Grote Kerk en plaatsen in de omgeving (zoals Nyeuwervaert). Niet lang nadat dit retabel in de Sacramentskapel werd bevestigd, werd in de Prinsenskapel een ander bijzonder prestigieus drieluik geplaatst, dat de vinding van het ware kruis als onderwerp had en dat werd geschilderd door Jan van Scorel. In dit monumentale werk waren juist alle verwijzingen naar Breda zelf afwezig, bijna alsof het een dupliek betreft, dat het lokale karakter van de Bredase Sacramentsdevotie contrasteert met de Kruisdevotie in de monumentale Prinsenskapel. Overigens lijkt de productieve rivaliteit tussen de twee broederschappen daarmee, om vooralsnog onbekende redenen, tot een einde gekomen te zijn.

Het zou overigens kunnen zijn dat de oprichting door leden van het Sacramentsgilde van de *rbetorisijns van den Araengienboome* in 1540, als tweede rederijkerskamer van Breda, toegewijd aan de Zoete Naam Jezus, een laatste zet in de rivaliteit was. Daarvoor is in feite geen enkele rechtstreekse aanwijzing te vinden, maar Van Dixhoorn draagt enige *circumstantial evidence* aan die op zijn minst de gedachte rechtvaardigt.

Het Sacrament van Niervaert

In het begin van de 14e-eeuw vond de boer, Jan Bautoen, in het bijzijn van twee vrouwen, tijdens het turfsteken te Niervaert in het huidige Klundert een hostie die bij aanraking begon te bloeden. Een van de vrouwen verwittigde de pastoor die de hostie naar de kerk overbracht. Toen de bisschop van Luik, onder wiens geestelijk bestuur ook Niervaert stond, van het voorval hoorde stelde hij een onderzoek in. Hij liet de authenticiteit van het wonder door de rechtsgeleerde, Macharius de Busco, onderzoeken. Deze verhoorde eerst Jan Bautoen en de twee vrouwen maar hechtte geen geloof aan hun getuigenis. Vervolgens besloot hij de hostie te testen door deze op vijf plaatsen met een priem te doorsteken. Vier maal ketste deze af, alsof hij stak op een kiezelsteen. Toen hij de hostie voor de vijfde maal raakte, vloeide er op vijf plaatsen bloed uit. De wonderbaarlijke hostie bleef in de daarop volgende anderhalve eeuw object van bijzondere verering in de kerk van Niervaert.

De Graaf van Nassau, Jan Drossaard van Brabant, heerst in het midden van de vijftiende eeuw ook over de baronie Breda. Hij is in 1440 getrouwd met Maria van Loon-Heinsberg, de zus van de machtige Prinsbisschop van Luik, en wil nu het Sacrament van Niervaert naar Breda halen. Helaas kan hij door een overstroming Niervaert niet bereiken. Hij schrijft daarom naar zijn zwager, Jan van Heinsberg, bisschop van Luik en vraagt hem en zijn raadsheren om hulp. Zij willigen het verzoek van de graaf in en zorgen ervoor dat het Sacrament beschermd blijft door de kerk van Niervaert te versterken. Op 13 maart 1449 vertrekken Hendrik de Bie en Jan Boot met permissie van de bisschop, samen met de andere leden van het kapittel van Breda, de kapelaans, klerken, burgemeesters en schepenen, schutters en vele goede mensen naar Niervaert om het Sacrament op te halen. Na een bijzondere laatste viering met omgang in Niervaert wordt het Sacrament per boot naar Breda gebracht. Het was al laat in de avond en donker toen het Sacrament de Bredase haven binnenvoer, maar de grote menigte, voorzien van kaarsen en fakkels, zorgde ervoor 'dat de straten seer licht waren'. Onder toezien oog van Jan IV van Nassau en zijn gemalin gravin Maria van Loon-Heinsberg werd het Sacrament van Niervaert 'met innigher deuocien' de kerk van Breda binnengedragen.

Spel van het Sacrament van Niervaert

In 2017 trad het Bredase Gilde van het Sacrament van Niervaert toe tot uw Internationaal Verbond van Rederijderskamers Nederland en België. In dat jaar mocht dat Gilde tijdens het 34^e internationaal Rederijderscongres in Brussel een boek presenteren onder de titel *Het Spel van het Sacrament van Niervaert. Een laatmiddeleeuws toneelstuk over een wonderbaarlijke hostie, geschreven door Jan Smeken*.⁶ Het boek bevat een kritische editie van het bovengenoemde manuscript door dr. Willem Kuiper en een vertaling van deze speelttekst in modern Nederlands van dr. Willem Kuiper en dr. Ludo Jongen. Het boek sluit af met een artikel van dr. Nadia van Pelt waarin zij haar studie naar de zes nog bewaard gebleven Europese Sacramentsspelen beschrijft en concludeert dat het *Spel van het Sacrament van Niervaert* uniek is in zijn soort omdat het als een van de weinige Sacramentsspelen vrij is van antisemitische gevoelens en omdat het een gedetailleerde kijk geeft op het stads- en gildeleven van laat vijftiende-eeuws en vroeg zestiende-eeuws Breda, waarbij devotieele cultuur en hommage aan de Nassau familie een belangrijke rol innemen.⁷

De auteur van het toneelstuk is zoals gezegd de Brusselse stadsdichter Jan Smeken. Hij overleed in 1517. De eerste vermelding van een opvoering van het spel dateert vermoedelijk van 1500. De stadsrekeningen van Breda maken melding van opvoeringen van een Sacramentsspel op 24 juni 1500 en in 1526. De chronologie doet vermoeden dat het spel in 1499 of 1500 werd geschreven.

Precies 500 jaar na het overlijden van de auteur nam de Smeken-kenner, prof. Remco Sleiderink, in 2017 op het internationaal rederijerscongres te Brussel het eerste exemplaar in ontvangst van de nieuwe editie en vertaling van het Bredase Sacramentsspel. Tijdens die presentatie nodigde ik u, als Rederijerskamers in Nederland en België, uit na te denken over een nieuwe opvoering van dit enige nog bekende Sacramentsspel in de Nederlandse taal. Ik herhaal die uitnodiging hier nogmaals.⁸

In 2018 voerden 'de battemeters van het Gilde' tijdens de jaarlijkse Nassaudag in de Bredase Grote Kerk een toneelstuk uit, geschreven door vicevoorzitter Jan Jonk, onder de titel *Jan van Nassau en het Mirakel*.⁹

dr. Nadia van Pelt adviseerde het Gilde een Engelse vertaling te laten maken van het *Spel van het Sacrament van Niervaert*. Internationaal gaat namelijk vrijwel nog alle aandacht uit naar *The Croxton Play of the Sacrament*, een toneelstuk met een sterk antisemitische lading. Van Pelt vermoedt dat wanneer de aandacht gevestigd wordt op het Bredase Sacramentsspel de waardering voor dit toneelstuk, vanwege het niet antisemitische karakter alsmede vanwege de humoristische noot van de twee duivels in het toneelstuk, internationaal sterk zal toenemen. Het Gilde in samenwerking met Stadsarchief Breda heeft in 2020 opdracht verleend aan dr. Minke Jonk tot het vervaardigen van een zodanige Engelse vertaling.¹⁰

Christus en de Samaritaanse vrouw bij de stad Breda, anoniem, olieverf op paneel, 1518-1520.
Collectie Stedelijk Museum Breda / bruikleen Vereniging Vrienden Stedelijk Museum Breda.

Begijnhof Breda

In 2017 vierde het *Begijnhof Breda* het 750-jarig bestaan. Op 22 maart 1267 schonk de heer van Breda gronden aan de begijnen om een begijnhof met kerk en kerkhof aan te leggen. De middeleeuwse instelling die daarmee eigenaresse werd van die gronden is nog steeds dezelfde rechtspersoon die thans het begijnhof beheert. Het Begijnhof Breda heeft derhalve gedurende 750 jaar onder eigen bestuur en met behoud van bezittingen, vermogen en inkomsten haar activiteiten kunnen voortzetten.¹¹

In het kader van dat jubileum verscheen de navolgende boekenserie over een aantal deelaspecten van het begijnhof en werd de website www.begijnhofbreda.nl met allerlei nieuwe informatie aangevuld. Naast algemene informatie over het huidige functioneren van het begijnhof en de activiteiten die er worden georganiseerd is via de link 'kenniscentrum' informatie te verkrijgen over het begijnenwezen toen en nu.

2011: M. Dahlhaus: *Leven tussen 't klooster en de wereld*. Foto's van het Bredase begijnhof.¹²

2013: drs. I. Roozen: *Vrijheid in gebondenheid*. De spiritualiteit van de Bredase begijnen.¹³

2015: W. Mastenbroek e.a.: *Het geschrevene blijft. Het archief van het Begijnhof Breda*.¹⁴

2017: dr. F. Gooskens e.a.: *Het Bredase begijnhof in veranderende tijden. Een geschiedenis van 750 jaar*.¹⁵

2017: drs. J. Veerman: *Gebouwen vol geschiedenis*. De bouwhistorie van het Begijnhof.¹⁶

2018: M. Rasenberg: *Viering 750 jaar Begijnhof Breda*. Fotoverslag van het jubileumjaar.¹⁷

Het archief van het Begijnhof Breda is sinds 1267 tot op de huidige dag steeds actief in beheer gebleven en aangevuld en daarmee tenslotte thans gedurende meer dan 750 jaar in zijn onderlinge samenhang bewaard gebleven.

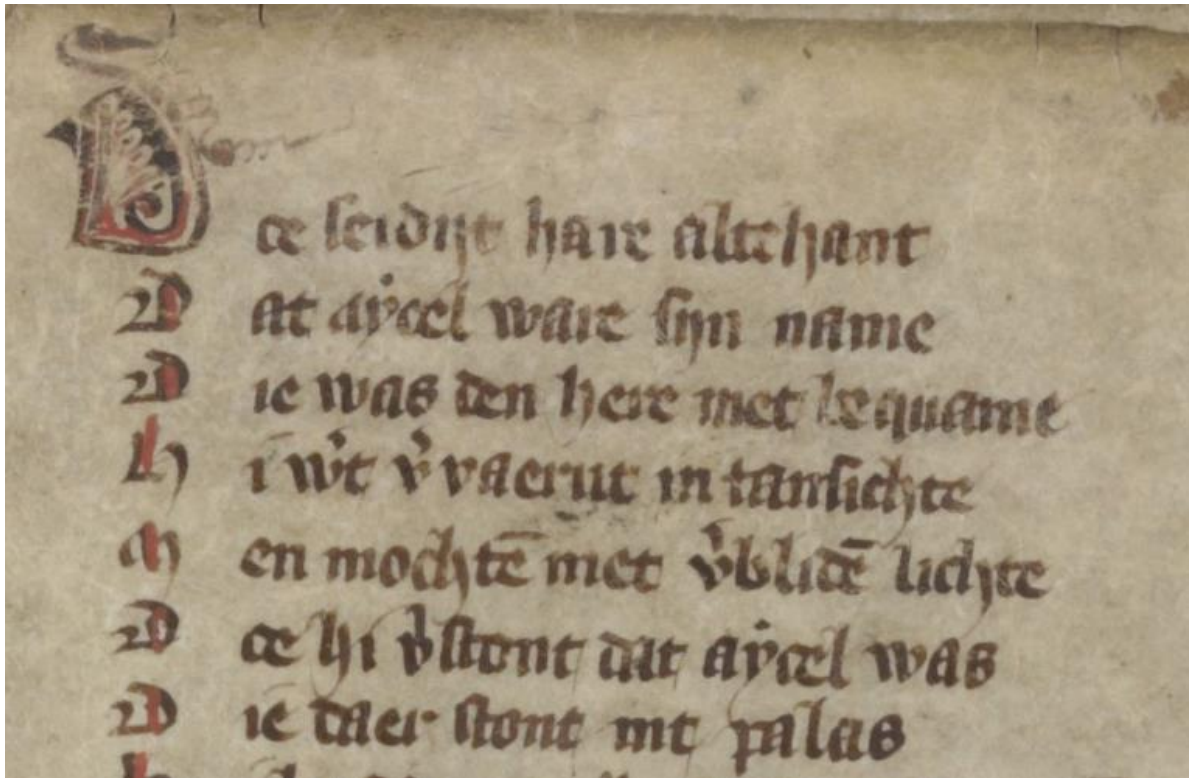
In het kader van het Rijks-Metamorfoseproject, dat zich richtte op het veiligstellen van de meest waardevolle archiefstukken van Nederland, is deze collectie documenten aangewezen als een archief van Nationaal belang. Dit enkel uit originele stukken opgebouwde archief bestaat uit 706 inventarisnummers waarin de bescheiden in samenhang zijn vervat en daarnaast 205 charters. Het heeft in totaal een omvang van zes strekkende meter. Naast de charters zijn de rekeningen en manualen de belangrijkste series in het archief. De kasboeken vormen een vrijwel volledige serie vanaf 1503 tot op heden. Dit archief is volledig gerestaureerd en gedigitaliseerd (42.000 pagina's) en is via internet te raadplegen via www.stadsarchief.breda.nl.

De Vlaamse Aiol

In dit archief zijn originele veertiende-eeuwse tekstfragmenten bewaard gebleven van het middeleeuwse riddergedicht *Aiol*. Het betreft hier een Brabants afschrift (ca. 1350) van een Vlaamse vertaling (ca. 1250) van een Frans riddergedicht, vermoedelijk geschreven in Picardië omstreeks 1190. De Bredase tekstfragmenten, bekend als *De Vlaamse Aiol*, werden eeuwenlang bewaard in het begijnhofarchief en dienden als omslag voor een renteboekje. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd het oude handschrift aan de binnenzijde van dat omslag voor bestudering opgestuurd naar prof. Verdam in Amsterdam die de tekst identificeerde als een Brabants afschrift van een (verloren gegane) Vlaamse vertaling van de *Aiol*.

Prof. dr. Johan H. Winkelman publiceerde in 2020 -binnen de jubileumserie van het Begijnhof- een uitgebreide beschouwing van deze tekstfragmenten samen met een door hem samengestelde kritische editie van de tekst en een vertaling in modern Nederlands onder de titel: *De Vlaamse 'Aiol'. Fragmenten van een middeleeuws riddergedicht uit het begijnhofarchief van Breda*.¹⁸

Ondergetekende voegde aan het boek een hoofdstuk toe over de bijzondere locatie waar de *Vlaamse Aiol* eeuwenlang bewaard bleef. In dat hoofdstuk staat hij samen met prof. Walter Simons stil bij de vraag of enkele begijnen wellicht de scholing en geletterdheid hadden om zelf actief betrokken te kunnen zijn bij de vertaling en/of het overschrijven van de hier aan de orde zijnde Aiol-tekstfragmenten.

Tekstfragment van de Vlaamse 'Aiol' in het begijnhofarchief waaruit prof. Verdam in de negentiende eeuw de kopie van het riddergedicht herkende.¹⁹

Prof. dr. Frits van Oostrom, die op 14 februari 2020 het eerste exemplaar van het boek in ontvangst nam, noemde in zijn reactie op het boek het Begijnhof Breda een wel al te goed bewaard geheim. Hij vervolgde met de woorden: "Als instelling die thans meer dan 750 jaar bestaat verdient het Begijnhof Breda een vermelding in de Canon van Nederland".

Catharinabegijnhof Breda, 13 januari 2020
M.M.M. Rasenberg

M.M.M. (Martin) Rasenberg (1978) is sedert 1997 in dienst bij het Begijnhof Breda als beheerder. Hij heeft in 2003 het initiatief genomen tot heroprichting van het Bredase Gilde van het heilig Sacrament van Niervaert en is daar nog steeds voorzitter van. Hij verzorgt geregeld publicaties en lezingen over het Begijnhof.

Vinden, vond, gevonden

Het Gilde

Vinden
is het Woord
dat speelt
omdat wat er gevonden werd
allang en ooit bestond
Vond
is hier verbonden met de boer,
die zocht en vond en vindt
het vleesgeworden Woord
Gevonden
is, meer dan mysterie,
slechts geloof,
het zeker weten
dat ook hier en nu
gevonden worden kan
en ik
Vind ik
omdat ik zoek
of
Vind ik
er wat van
Ik zoek
In de aarde
En vind
Het hemelse hier
En draag
Het allerheiligste
In me, met me
En word gedragen
En draag het uit
En draag het rond
Van jaar tot jaar
En Eeuw na Eeuw
Het Heilig Sacrament
Van vinden en gevonden worden
Van dragen en gedragen worden

Zoeken, zocht, gezocht

De Rederijkers

Zoeken
naar het ware Kruis
dat wijst, bewijst
dat wat gevonden ooit
nog onder ons bestaat
Zochten
de mens naar verbanden onderling
en spraken, schreven
geestvervulde woorden
Gezocht
was vaak hun taal
al van geloof ontdaan
toch zeker weten
dat tot in het hier en nu
elk woord gevonden worden kan
en ik
Zoek ik
omdat ik iets vind
of
Ik vind
er wat van
Ik zoek
toch in de aarde niet
wat
al hemels is
Ik draag
Het Woord
in me
En wordt gedragen
En draag het uit
En draag het voor
Van jaar tot jaar
En Eeuw na Eeuw
Het mysterie
Van vinden en gevonden worden
Van dragen en gedragen worden

¹ Ad Maas: *Breda en Nyeuwervaert. Een 'mirakel', een devotiespel en een wonderlijke devotie.* (Soesterberg. Uitgeverij Aspect, 2015). 196 p. ill. krtn ISBN 978-94-6153-772-0.

² Het navolgende is grotendeels ontleend aan de bijdrage van prof. dr. Arjan van Dixhoorn aan het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 34 (2017).

³ Het boek wordt bewaard in het archief van de parochie van de heilige Barbara, III-103, 133. Het wordt gedateerd 1520-1540. Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Den_boeck_vanden_heiligen_sacramente_vander_neyeuwervaert Zie ook het facsimile op de website van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren: https://bouwstoffen.kantl.be/bml/Sacrament_van_Niervaert/Handschrift_Spel_van_het_Sacrament_van_Niervae_rt.pdf

⁴ Stadsarchief Breda, archief van de Parochie van de heilige Barbara, III-103, 144. Het wordt gedateerd rond 1450. Zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Bredase_kruislegende Zie ook het facsimile, de editie en vertaling in modern Nederlands door dr. Willem Kuiper op de website van de Universiteit van Amsterdam: https://cf.hum.uva.nl/dsp/scriptmanent/bml/Denensage/Denensage_tekst_en_vertaling.pdf

⁵ Transcriptie van de tekst op de afbeelding naar prof. Asselbergs & Huysmans 1955:

Real Sacrament dwelc onder tscijn des broots, **O**ntfermige olye hebt om ponden nv, **V**ergeeft hem die vol sondich bescoots, **E**llendich roepende es tallen stonden v, **R**emissie van sijnen sonden ru.

⁶ *Het Spel van het Sacrament van Niervaert. Een laatmiddeleeuws toneelstuk over een wonderbaarlijke hostie, geschreven door Jan Smecken.* (Breda: Gilde van het Sacrament van Niervaert, 2017). 84 p. ill. ISBN 978-90-827395-0-3. Het boek werd gerecenseerd door prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld in het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 35 (2018), door dr. Charles Caspers op de navolgende website van het Katholiek Documentatiecentrum van de Universiteit van Leuven:

https://kadoc.kuleuven.be/trajecta_portal/nl/rec/list.php?Page=3 en door Lauran Toorians op de navolgende website van Brabant Cultureel: <https://www.brabantcultureel.nl/2017/10/17/middeleeuws-mirakelspel-uit-breda-opnieuw-vertaald-en-uitgegeven/>.

⁷ Van Pelt publiceerde in 2019 in Europa, Australië en Amerika het boek *Drama in medieval and aerly modern Europe*. In het eerste hoofdstuk van dat boek staat het *Spel vanden Heilighen Sacramenten vander Nyeuwervaert* centraal, het enige voorbeeld van een Sacramentsspel in de Nederlandse taal. Het boek werd gerecenseerd door Florian Daemen in het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 37 (2020).

⁸ Mocht u geïnteresseerd zijn, neem dan gerust contact met mij op. M.M.M. Rasenberg, Catharinastraat 45, 4811 XE Breda. Tel. 0031-(0)6-51161992. Email: info@begijnhofbreda.nl

⁹ Een amateuropname van deze uitvoering is geplaatst op youtube:

<https://www.youtube.com/watch?v=na66OTgFjk4>

¹⁰ Als adviseurs bij deze vertaling verlenen aan dr. Minke Jonk de heren dr. Willem Kuiper en dr. Ludo Jongen hun medewerking.

¹¹ Het Begijnhof Breda is een van de oudste rechtspersonen van Nederland en heeft kunnen blijven voortbestaan dankzij bijzondere bescherming die de familie van (Oranje-)Nassau het Begijnhof blijvend heeft geschonken. Van die bescherming getuigen verschillende *aktes van sauvegarde* uit verschillende perioden die bewaard zijn gebleven in het begijnhofarchief. Zie: Mr. drs. E.C.M. Wagemakers: 'Het Bredase Begijnhof en de Nassau's' in: *Het geschrevene blijft. Het archief van het Begijnhof Breda.* (Breda: Stichting Breda's Begijnhof Museum, 2015), p.181 e.v.

¹² M. Dalhlhaus: *Leven tussen 't klooster en de wereld.* (Breda: Stichting Breda's Begijnhof Museum, 2011) 96 p. ill. ISBN 978-90-78199-00-7. Het boek werd gerecenseerd door prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld in het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 33 (2016).

¹³ drs. I. Roozen: *Vrijheid in gebondenheid.* (Breda: Stichting Breda's Begijnhof Museum, 2013) 80 p. ill. ISBN 978-94-6228-254-4. Het boek werd gerecenseerd door prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld in het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 33 (2016).

¹⁴ W. Mastenbroek e.a.: *Het geschrevene blijft. Het archief van het Begijnhof Breda.* (Breda: Stichting Breda's Begijnhof Museum, 2015) 192 p. ill. ISBN 978-90-823716-0-4. Het boek werd gerecenseerd door prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld in het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 33 (2016).

¹⁵ dr. F. Gooskens e.a.: *Het Bredase begijnhof in veranderende tijden. Een geschiedenis van 750 jaar.* (Breda: Stichting Breda's Begijnhof Museum, 2017) 228 p. ill. ISBN 978-90-823716-1-1. Het boek werd gerecenseerd door prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld in het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 35 (2018).

¹⁶ drs. J. Veerman: *Gebouwen vol geschiedenis.* (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2017) 192 p. ill. ISBN 978-90-5345-522-7. Het boek werd gerecenseerd door prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld in het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 35 (2018).

¹⁷ M. Rasenberg: *Viering 750 jaar Begijnhof Breda.* (Breda: Begijnhof Breda, 2018) 96 p. ill. Inkijkexemplaar: https://www.begijnhofbreda.nl/wp-content/uploads/2018/06/Webversie_750_jaar_Begijnhof_Breda.pdf

¹⁸ prof. dr. J. Winkelman: *De Vlaamse 'Aiol'. Fragmenten van een middeleeuws riddergedicht uit het begijnhofarchief van Breda.* (Breda: Stichting Breda's Begijnhof Museum, 2020) 192 p. ill. ISBN 978-90-823716-2-8. Het boek werd gerecenseerd door prof. Remco Sleiderink in het *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 37 (2020) en door Lauran Toorians op de website van Brabant Cultureel: <https://www.brabantcultureel.nl/2020/03/17/de-vlaamse-aiol-verblijft-al-euwen-in-breda-en-is-nu-uitgegeven-in-een-mooi-boek/>

¹⁹ Transcriptie van de tekst volgens prof. dr. J. Winkelman 2020: Doe seidijt hare althant dat Ayoel ware sijn name. Die was den here niet bequame. Hi wert vervaerut in tansichte. Men mochten niet verbliden lichte, doe hi verstont dat Ayoel was, die daer stont int palas.